

The People's Court

De mogelijkheden van vrederechtdossiers als historische bron

In het kader van het recent opgestarte project 'Soldatenlaarzen en kauwgom. Globaliseringserfgoed van de Limburgse Kempen'¹, dat focust op de impact van de Tweede Wereldoorlog op het dagelijkse leven, mocht projectcoördinator Evelien D'Haese in de bronnen van het Rijksarchief Hasselt grasduinen. Op aanraden van hoofdarchivaris Rombout Nijssen startte het onderzoek met de vrederechten van Noord-Limburg uit de periode 1940-1945.

In dit artikel ga ik dieper in op de kenmerken van de vrederechtdossiers en de mogelijkheden die zij bieden. Bedoeling is om de lezer een houvast te bieden bij het verkennen van deze bronnen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond voor de Limburgse Kempen onderstaande onderverdeling:

Once upon a time...

Het vrederecht is een vrucht van de Franse Revolutie en het daaraan gekoppelde gedachtegoed van de Verlichting. Met idealen als democratie, rechtvaardigheid, mensenrechten en een stem voor de burger was er nood aan een toegankelijke rechter die als het feitelijke gezicht van de rechtspraak kon fungeren. Bemiddeling en verzoening zouden

zijn belangrijkste taken worden. Na de officiële aanhechting van onze gewesten bij Frankrijk op 1 oktober 1795 werd deze instelling ook in ons land ingevoerd.² De schepenbanken uit het Ancien Régime werden daarbij afgeschaft en juridisch werd het latere België ingedeeld in departementen, arrondissementen en kantons.

De vrederechter had oorspronkelijk twee bevoegdheden: burgerlijke zaken en strafzaken. Hij trad op als verzoener, rechter en openbaar ambtenaar (burgerlijk) of als politierechter. De nadruk lag voornamelijk op zijn functie als ‘bemiddelaar’, onder meer binnen de verplichte verzoeningsprocedure die door de wetgever werd voorzien en pas in 1911 zou worden afgeschaft. Als rechter kon hij zich uitspreken over betwistingen, die een bepaald bedrag niet overschreden, en – in het kader van zijn bijzondere bevoegdheid – over huurcontracten, ont-eigeningen, sociale zaken, erfdiensbaarheden... Daarnaast stond de vrederechter ook bekend als voorzitter van familieraden of zegellegging en ontzegeling. Hij zag toe op het afleveren van akten van bekendheid, eedafname, het plaatsen van geesteszieken en dergelijke.³

Aanvankelijk was de vrederechter dus ook bevoegd voor strafzaken, in de hoedanigheid van politierechter.⁴ De politierechtbank bestond uit de politie-/vrederechter, de griffier en de ambtenaar van het Openbaar Ministerie. In de later besproken minuten van de vonnissen figureren telkens opnieuw deze drie personen, die allen eveneens datzelfde verslag ondertekenden. De vrederechter behandelde voornamelijk kleine overtredingen en wanbedrijven (o.a. bedelarij, landloperij, smaad, verkeersinbreuken...). Door de oprichting van afzonderlijke politierechtbanken, verviel deze bevoegdheid echter steeds vaker en werd ze uiteindelijk afgeschaft.

Tot op heden blijft deze vorm van rechtspraak slechts bewaard in Frankrijk, België, Luxemburg en Zwitserland. De huidige bevoegdheden van het vredegerecht in ons land, zo’n 80-tal, zijn terug te vinden in de artikelen 590 tot 601 van het Gerechtelijk Wetboek. Op dit moment wordt het vredegerecht voornamelijk gepercipieerd als een toegankelijke rechtbank, voorgezeten door een alleen zetelende magistraat, die beslist over kleinere geschillen en daarmee bijna alle zaken uit het dagelijkse leven behandelt.⁵

Wat gebeurt er in een minuut?

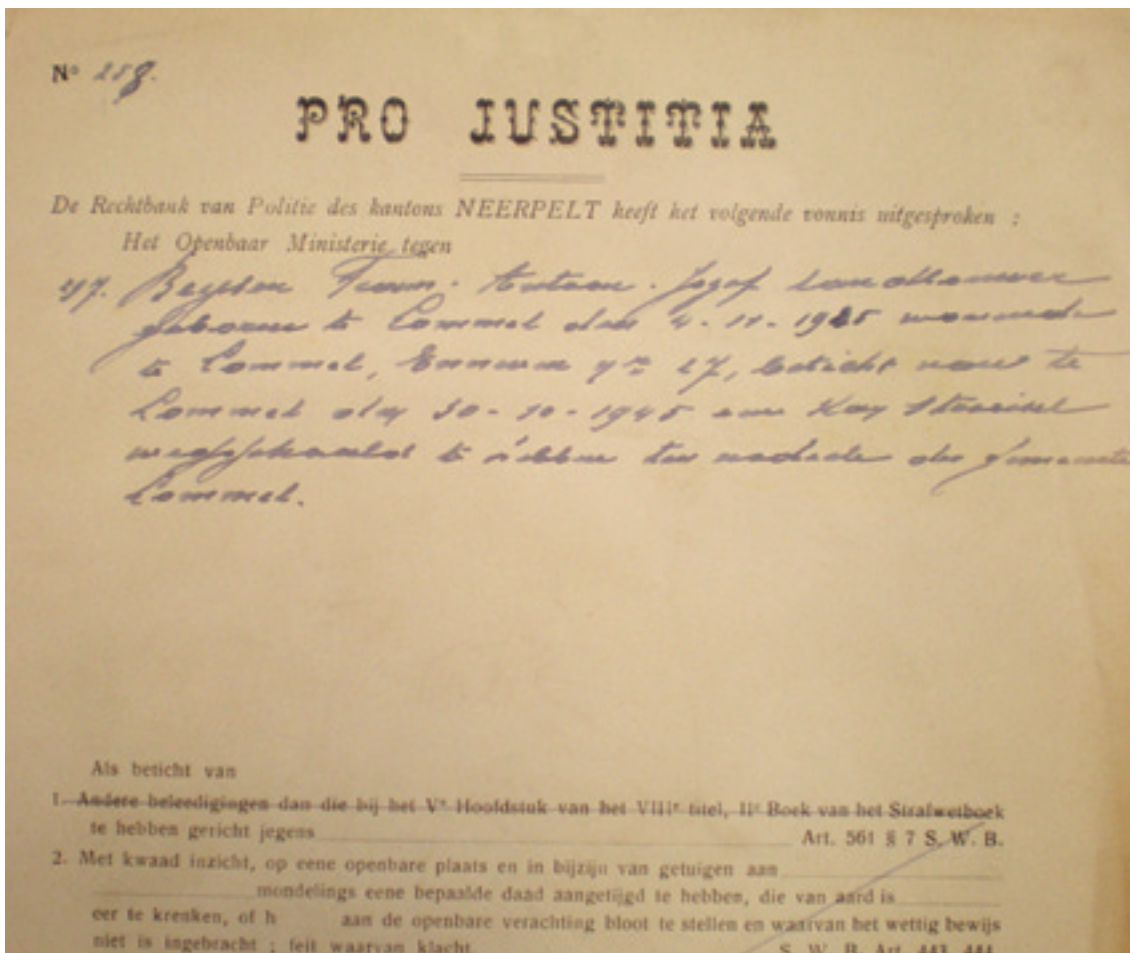
Beslissingen van de vrederechter zijn vervat in het vonnis. Bij eenvoudige geschillen of wanneer er geen bezwaren zijn en alle formaliteiten correct worden afgehandeld, kan men meteen bij de eerste zitting tot een uitspraak komen. Zo niet wordt de zaak verdaagd en op een latere datum effectief behandeld. De schriftelijke neerslag, de akte of ‘minuut’ van het vonnis, biedt historici en andere geïnteresseerden mogelijkheden als historische bron.⁶

Dergelijke documenten vermelden steeds een aantal standaardgegevens. Bovenaan wordt de naam van het gerechtelijk kanton vermeld, en vaak ook de plaats waar de zitting plaatsvindt. De meest voorkomende titel is “PRO JUSTITIA. De Rechtbank van Politie des kantons...heeft het volgende vonnis uitgesproken”. Bij de meeste akten is in de linkerhoek eveneens het nummer van het vonnis terug te vinden.

Het Openbaar Ministerie treedt telkens op tegen de beschuldigde, van wie naam, beroep, geboorteplaats, geboortedatum en huidig adres wordt neergeschreven. Indien de beschuldigde een vrouw is, wordt doorgaans vermeld of en met wie zij gehuwd is. Wanneer de verdachte minderjarig is, noteert de rechtbank ook de naam van zijn/haar voogd; meestal – indien nog in leven – de vader. Daarnaast krijgt iedere beschuldigde een volgnummer, dat bij sommige archieven terugkomt in een overzichtslijst die zich voor- of achteraan de verzameling minuten bevindt.

Vervolgens wordt de beschuldiging uiteengezet. Datum, plaats en misdrijf worden, in verschillende stadia van accuratesse, beschreven. Sommige kantons maken gebruik van voorgedrukte akten, waarbij de vaakst voorkomende misdrijven slechts in of aan te vullen zijn. Daarbij wordt er meestal verwezen naar de wet of het reglement dat werd overtreden (Koninklijk Besluit, Gemeentelijk Reglement, Beslissing van de gouverneur...).

Daarna volgt het vonnis, eventueel met een aanvullende motivatie. Bij de uitspraak wordt eveneens vermeld of de beschuldigde al dan niet is opgedaagd voor de zitting. Het vonnis wordt opgesplitst in een te betalen geldboete, volgens het systeem van een bepaald bedrag dat wordt aangevuld met datzelfde bedrag dat vermenigvuldigd werd met zestig

Akte 258, Kanton Neerpelt, 1945

deciemen, en de daarmee overeenstemmende gevangenisstraf bij het uitblijven van betaling. Wanneer een boete van 20 Franken werd uitgeschreven, betekende dit dus een totale som van honderd veertig Franken (20 + 20x6). Als laatste worden de kosten van de zitting genoteerd.

Tot slot wordt de akte afgesloten met het vermelden van de plaats en datum van de zitting en alle ambtenaren die aanwezig waren; meestal de vrederechter, de ambtenaar van het openbaar ministerie en de griffier. Handtekeningen van de vrederechter en griffier sluiten het document af. Voor het in werking treden van het Gerechtelijk Wetboek (1967), werd het Openbaar Ministerie vertegenwoordigd door de politiecommissaris van de hoofdplaats van het kanton en, indien er geen commissaris voorhanden was, door de burgemeester van die gemeente.⁷ Zo werd de functie onder andere in het kanton Bree, Beringen en Neerpelt uitgeoefend door de oorlogsburgemeester.

Wat opvalt, is dat voor bijna elk kanton, bij iedere

zaak, dezelfde drie namen terugkeren. Alle zaken worden gedurende die vijf jaar, bijna allemaal behandeld door steeds dezelfde vrederechter, ambtenaar van het openbaar ministerie en griffier. Enkel in het kanton Beringen zien we dat tijdens de eerste oorlogsjaren twee vrederechters elkaar afwisselen. Blijkbaar werd er dus toch bewust gekozen voor een zekere continuïteit.

Ook de frequent aanwezige bijlage of 'Conclusiën van het Openbaar Ministerie' is vaak de moeite waard om door te nemen. In dit document bevindt zich bovenaan links hetzelfde nummer, samen met de vermelding van de datum en de aanwezige functionarissen. Nadien volgt de beschuldigde en de aard van de beschuldiging. Het belangrijkste onderdeel van deze 'conclusie' bevat bevestiging van de aan- of afwezigheid van de beklagde, met zijn verweer, ontkenning of bekentenis, en het verhaal van eventuele getuigen of slachtoffers. Het is dus dikwijls dankzij deze toevoeging dat de onderzoeker meer te weten komt over de gebeurtenissen die aan de basis lagen van de rechtszaak.

In een minuutje geleerd?

Wat kunnen deze akten het historisch onderzoek leren? Natuurlijk bieden deze bronnen een inkijk op de (toenmalige) werking van het vrederecht. Geïnteresseerden in juridische geschiedenis vinden dus zeker hun gading. Eén mogelijkheid voor onderzoek is de evolutie binnen de bevoegdheden van de vrederechter. Door middel van een aantal steekproeven kan er eventueel achterhaald worden hoe het ambt van vrederechter als politierechter geleidelijk werd uitgehold. Werden na verloop van tijd misdrijven, die eerst onder zijn bevoegdheid vielen, doorverwezen? Was de vrederechter bevoegd voor steeds 'kleinere' wandaden?

Maar ook het algemeen functioneren is interessant. Het verloop van een zitting, de aan- of afwezigheid van een advocaat, het verhoren van getuigen of het motiveren van het vonnis zijn aspecten die mogelijk bekeken kunnen worden. Misschien bestonden er tussen de kantons aanzienlijke verschillen op het vlak van aanpak of werking. Of kan er eventueel een geleidelijke standaardisering worden ontdekt?

Wat de inhoud betreft, zijn er een resem mogelijkheden. Gezien de beperkte bevoegdheid en het oorspronkelijke doel van het vrederecht – “de rechter die het dichtst bij de burger staat” – fungeren deze verslagen als bron voor het dagelijkse leven. De zaken die werden behandeld, zijn kleine steekproefjes uit de microkosmos van een lokale gemeenschap. De getuigenissen bieden een antwoord op wat de mensen dagelijks bezig hield en waarvoor ze naar de rechtbank trokken. Zo gebeuren de meeste verkeersovertredingen in de periode '40-'45 met de fiets of gespan, maar af en toe duiken er auto's op. Zo is het leuk om bepaalde verschuivingen binnen het leven van alledag te verifiëren.

Een ander boeiend onderwerp is het thema voogdij. Minderjarigen (tot 21 jaar) werden vertegenwoordigd door, in de meeste gevallen één van de ouders, bij voorkeur de vader. Het valt hierbij op

dat bij de uitspraak, de boete en kosten ten laste worden gelegd van de zogenaamd “burgerlijk verantwoordelijke”, met andere woorden dat ouders verantwoordelijk geacht worden voor de daden van hun kinderen. Dit wordt eveneens vastgesteld bij getrouwde vrouwen, die bij bepaalde misdrijven, afhankelijk zijn van hun echtgenoot. Het is tevens hij die vervolgens de bepaalde straf moet betalen of uitzitten.

Vrederechtdossiers kunnen mogelijk ook een aanwinst zijn voor het onderzoek naar lokale geschiedenis. Bijvoorbeeld als bron voor familiekunde, maar ook de verspreiding van familienamen binnen een bepaalde streek of het voortbestaan van straatnamen binnen een gemeente of dorp. Financieel is het mogelijk interessant om het boetesysteem te onderzoeken. Kunnen er bepaalde richtlijnen of standaarden worden ontdekt? Werd de boete aangepast aan het vermogen van de beklaagde? Steeg het bedrag met de tijd, rekening houdend met het stijgen van de levensstandaard? Groeiden de kosten van de zitting?

Met behulp van statistiek kan er tevens een breed scala aan vragen worden nagegaan: de gemiddelde leeftijd van de beklaagden, de verhouding man en vrouw, het percentage minderjarigen, meest voorkomende beroepen, het aantal recidivisten, de 'populairste' misdrijven, geografische spreiding van verdachten, en nog veel mee... Met andere woorden, vrederechtdossiers zijn een bijzonder veelzijdige bron en de moeite waard om te onderzoeken!

Evelien D'Haese
Projectcoördinator 'Soldatenlaarzen en kauwgom'
Projectvereniging Erfgoed Limburgse Kempen
Luikersteenweg 244
3920 Lommel
Evelien.elk@gmail.com

1 www.soldatenlaarzenenkauwgom.be

2 Velle K. Het vrederecht en de politierechtbank 1795-1995: organisatie, bevoegdheden en archiefvorming. Brussel, 1995, p. 74.

3 Coene F. Enkele mijlpalen in de geschiedenis van het Zeelse vrederecht (1796 – 2006). Zele, 2006, p.

4 Velle K. Het vrederecht en de politierechtbank 1795-1995: organisatie, bevoegdheden en archiefvorming. Brussel, 1995, p. 94.

5 Zie Communicatiedienst Federale Overheid Dienst Justitie. Brochure De vrederechter: de rechter die het dichtst bij de burger staat. Brussel, 2005, pp. 6-7.

6 Muys E. en Velle K. 'Het archief van het vrederecht als bron voor de familiekunde.' In: Vlaamse Stam, 34 (2), februari 1998, pp. 41-61.

7 Vranken F., 'Enkele beschouwingen over de vrederechten vanaf hun ontstaan tot heden.' In: Recht in beweging, Opstellen aangeboden aan prof. Mr. Ridder René Victor, Antwerpen, 1973, pp. 1331-1352.